

Τὰ ἀνωτέρω ἐκτιθέμενα ἐρμηνεύει ἡ συνημμένη κάτωφιν τοῦ ναοῦ.

Κατὰ τὴν ἐφετεινὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθησαν τὰ πλείστα τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῶν κοσμοῦντων τὸ αἶθριον τοῦ ναοῦ, ἤτοι κυλινδρικοὶ κορμοὶ κιόνων, κιονόκρανα, ἐπιθήματα, γείσα, περιθυρώματα, τμήματα θωρακίων κλπ. μετὰ ἐπιμελῶς ἐργασμένων ἀναγλύφων διακοσμῆσεων χαρακτηριστικῶν τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐγένοντο, τὸν Ε' δηλ. μ. Χ. αἰῶνα.

Κατὰ χώραν διεσώθησαν αἱ βάσεις τῶν κιόνων, τινὲς μάλιστα τῶν ὁποίων εἶχον μετατοπισθῆ. Παρατηρήθη δὲ καὶ ἐφέτος, ὅτι κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφὴν, ἤτοι ἀσβεστοποιήσις πολλῶν μαρμάρων ἔνεκα πυρκαϊᾶς καὶ συντριβῆ διὰ πελέκεων κιόνων καὶ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Τὸ τοιοῦτον εἶναι ἀσφαλὲς τεκμήριον τῆς πυρπολήσεως καὶ καταστροφῆς τοῦ Ναοῦ ὑπὸ βαρβάρων ἐπιδρομῶν κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνους.

Ἡ παρασχεθεῖσά μοι πίστῶσις λόγῳ τῆς αὐξήσεως τῶν ἡμερομισθίων δὲν ἐπῆρκεσε δυστυχῶς εἰς τὸν τελικὸν καθαρισμὸν τοῦ αἰθρίου, ὡς ὑποδηλοῦται ἐν τῷ συνημμένῳ σχεδίῳ. Ἐλπίζομεν κατὰ τὰς προσεχεῖς ἀνασκαφὰς νὰ συντελεσθῇ ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἀποχωμάτωσις τοῦ ἀξιολογωτάτου τούτου μνημείου διὰ τὴν χριστιανικὴν καθόλου τέχνην ἐν Ἑλλάδι.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

5. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΙΕΡΟΥ ΘΑΥΛΙΟΥ ΕΝ ΦΕΡΑΙΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐδόθη ὀπωσδήποτε γενναιοτέρα τις πίστῶσις ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ διὰ πρώτην φοράν ἠδυνήθη νὰ ἀνασκάψω ἐπὶ εὐρύτερου προγράμματος. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐφετεινῆς ἐργασίας ἔχουσιν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὡς ἑξῆς:

1) Γεωμετρικῆς περιόδου νεκροταφεῖον. Ἠρεύνησα ἐφέτος τὸ πλείστον τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους· τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ συμπαγοῦς χώματος ἐρυθροκιτρίνου, ἔφερε δ' ἐνιαχοῦ τομάς (κοψιές), τὰς ὁποίας παρακολουθήσας κατέληξα βαθύτατα εἰς εὗρεσιν τάφων τῆς πρωίμου γεωμετρικῆς περιόδου, ἀμελέστατα πεποιημένων ἕξ ἀκατεργάστων λεπτῶν πλακῶν ἐκ τιτανολίθου, δύο ἢ τριῶν σπανίως μιᾶς ἑκατέρωθεν εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς καὶ μιᾶς εἰς τὰς στενάς, πολλῶν δὲ ὡς πώματος εὐρέθησαν ἑπτὰ μὲ νεκροὺς Ἰσαριθμούς, τεθαμμένους, πτωχοτάτους· ἐλάχιστα καὶ μικρὰ τινὰ ἀγγεῖα εὐρέθησαν συντετριμμένα ἐκ τῆς πώσεως τῶν πωμάτων καὶ ἐφθαρμένα, μὲ ζώνας γραπτὰς κυκλικὰς, καὶ σιδήριά τινὰ κατιωμένα. Ἀνήκουσι πιθανῶς τῷ 900 - 800 π. Χ. Τοῦναντίον τὰ πρὸ τοῦ ὑπάρχοντος στερεοβά-

του τῆς ΝΑ γωνίας τοῦ μεγάλου ναοῦ εὑρεθέντα ὀλίγα μυκηναϊκὰ τμήματα ἀγγείων καὶ ἀγαλματίων πηλίνων εἶναι ὄψαιότατα καὶ πλουσίως βεβαμμένα.

2) Τρεῖς ναοί, τῶν δύο οὐδὲν ἕλκος. Δὲν ἐνεφανίσθη οὐδὲν ἕλκος θεμελίου παλαιότερου ναοῦ κατὰ τὸ ὡς ἄνω ἀνασκαφὴν μέγα τμήμα οὐδὲ ἕλκη τομῶν θεμελιώσεως· διὸ ἐπέχωσα πάλιν αὐτό. Ἴσως ἐν μόνον ἐκ τῶν

Εἰκ. 1. Θεμέλια ναοῦ Διὸς Θαυλίου.

(φωτογραφία κ. Βέκκινσον).

ἔξ εὑρεθέντων κτισμάτων ἔξω τοῦ μεγάλου ναοῦ, ἔξ ὧν τὸ ἐν ἀπεκαλύφθη καίτοι οὐχὶ πλήρως ἐφέτος, δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς στερεοβάτης ναοῦ· ἀλλ' ἐν τῷ παρόντι οὐχὶ μετὰ βεβαιότητος. Τὰ εὐρήματα ὅμως ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὑπῆρξαν ἐκεῖ τρεῖς ναοί:

α' Ὁ **ἀρχαιότατος** ναῖσκος, τοῦ ὁποίου ἐν μόνον ἀρκούντως ἀσφαλὲς σημεῖον εὐρέθη, ἦτοι τμήμα δωρίου, ὅπως πρωτογενοῦς κιονοκράνου με ἐλαχίστην ἀπόκλισιν πρὸς δῆλωσιν ἔχινου καὶ προχείρως γεγλυμμένας ταινίας· χρόνοι περὶ τὸ 700 - 650 π. Χ. Εἰς τὸν πρῶτον αὐτὸν ναῖσκον, ἴσως ξύλινον καὶ πλίνθινον κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀνήκει ἡ σωρεία τῶν χαλκῶν, ἐξ ὑαλομάζης καὶ ὁμοίων ὄλων ἀφιερωμάτων πρωτογόνου τέχνης, ἐκτεθειμένων ἤδη ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἀρχαιολ. Μουσείῳ Ἀθηνῶν.

β' Ὁ **ἀρχαῖος** ὠραιότατος ναός, τοῦ ὁποίου κίονες μὲν πώρινοι, δώριον, ἠθλακωμένοι, ἀρκούντως μεγάλοι, ἔχουσι κτισθῆ ὑπὸ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ στερεοβάτου τοῦ μεγάλου ναοῦ (εἰκ. 1), τμήματα δὲ κιονοκράνων μετὰ γλυπτῶν κοσμημάτων καὶ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν εὐρέθησαν πολλά· ἐποιήθη ἐν τοῖς περὶ τὸ 550 - 500 π. Χ. χρόνοις. Εἰς τοῦτον ἀνήκουσιν ἀγαλμάτια πῆλινα ἀρχαῖκὰ γυναικείου τύπου ποικίλων ἐμφανίσεων· τούτου τὰ χαλκᾶ καὶ μαρμάρινα ἀφιερώματα δὲν εὐρέθησαν εἰσέτι· πιθανῶς εἶναι σεσωρευμένα ἐν τινὶ ἀποθέματι ἢ βόθρῳ (βλ. κατωτέρω ἀριθ. 3).

γ' Ὁ **μέγας** ναός τῶν περὶ τὸ 425 πρὸ Χ. χρόνων, τοῦ ὁποίου σφύζεται ὀλόκληρος ἡ Ἀνατ. πλευρὰ μετὰ τοῦ πρῶτου καὶ ἐν μέρει μετὰ τοῦ δευτέρου ἀναβαθμοῦ (εἰκ. 1), ἐλλείποντος ἐντελῶς τοῦ τρίτου, ἦτοι τοῦ στυλοβάτου, καὶ μέρος τῶν παρακειμένων πλευρῶν μετὰ τοῦ πρῶτου ἀναβαθμοῦ ἢ μόνον μετὰ τῶν θεμελίων ἐξ ἐγχωρίων μεγάλων παραλληλεπίπεδων ὀγκολίθων πωρίων.

3) Δύο ἀποθέματα ἀφιερωμάτων ἐν βόθροις. Αἱ προγενέστεραι ἀνασκαφαὶ παρουσίασαν ἐν μέγα ἀπόθεμα ἀφιερωμάτων, τὸ ὁποῖον, ὡς ἀποδεικνύουσιν αἱ ἐφετεινὰ ἐργασίαι, ἐποίησαν οἱ κτίσαντες τὸν β', ἦτοι τὸν ἀρχαῖκόν ναόν. Οὗτοι δηλ. καέντος τοῦ ἀρχαιοτάτου ναῖσκου, κατεσκεύασαν ἐκ ξηροτοίχου ἀρκούντως παχέος καὶ ὑψηλοῦ, εἰδός τι ἀναλήμματος κατὰ τὰ ἔξω τῆς δυμικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, ὅπου τὸ ἔδαφος ἦτο ἐπικλινὲς καὶ ὀπότεν σήμερον διέρχεται τὸ βαθὺ ποτάμιον, Μαχαλιόρρεμα καλούμενον· εἰς τὸ οὕτω σχηματισθὲν διάκενον ἔρριψαν πρὸς γόμωσιν κατωτάτω μὲν τὰ πυρρίκανστα ὑπολείμματα τοῦ ἀρχαιοτάτου ναῖσκου, ἦτοι τὰ ἄπειρα μικρὰ χαλκώματα ἀφιερωμάτων καὶ ἐκ πάσης ἄλλης ὕλης φύρδην μίγδην μετὰ χωμάτων καὶ κοινῶν λίθων, ἀνωτάτω δὲ ἄλλα χῶματα, βεβαίως τοῦ ἀνοίγματος τῶν θεμελίων τοῦ ἀρχαῖκοῦ ναοῦ· ὁ βόθρος οὗτος εὐρέθη ἔχων βάθος ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους μέχρι τριῶν μέτρων.

Ἐφέτος ὅμως εὐρέθη βορειότερον καὶ περαιτέρω τοῦ βόθρου τούτου ἕτερος συνεχῆς, ὡς φαίνεται ἐν τῷ παρόντι, ὅστις ἐσηματίσθη ἐκ βαθυτέρας εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο κλίσεως τοῦ ἐδάφους· παρηκολούθησα λοιπὸν καὶ τὸ ἀπόθεμα τοῦτο, ὅπερ βαίνει βαθύτατα καὶ ἐπικλινῶς εἰς τρία ἔτι καὶ πλεόν μέτρα· ἀλλ' ὑπερβάντος τοιουτοτρόπως τοῦ ὀλικοῦ βάθους τὰ ἔξ μέτρα καὶ δυσχερανομένης τῆς ἐργασίας, ἦτις ἀπέβαινε καὶ ἐπικίνδυνος ἐκ τῶν ὑπερ-

κειμένων ὄγκων ἀσταθῶν χωμάτων, ἀπέσχον τῆς ἐρεῦνης. Κατὰ τὴν μικρὰν ἀνασκαφεῖσαν ἔκτασιν εὐρέθησαν τὰ ἴδια ἀρχαῖα χαλκώματα ἐλεφάντινα καὶ λοιπῶν ὑλῶν, καὶ ὑποθέτω ὅτι ὁ νεωστὶ εὐρεθεὶς οὗτος βόθρος εὐρημάτων θὰ καταστῇ «Ἀλκίνου ἀπόλογοι» καὶ ἀτελεῦτητον ἔργον, ἐκτὸς ἂν σημαντικαὶ χρηματικαὶ δαπάναι τελευτήσωσι καὶ τοῦτο· διότι ἀπαιτεῖται ν' ἀπομακρυνθῇ ἐκ τῶν ἄνω ὄγκος χωμάτων ἐξ μέτρων βάθους. Δυνατὸν ὅμως εἶναι κατὰ τὴν μέλλουσαν ταύτην ἔρευναν νὰ ἀποζημιωθῶμεν, συναντῶτες ἐπὶ τέλους καὶ τὸ περιπόθητον τρίτον ἀπόθεμα, τὴν θέσιν δηλαδή, ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ ποιήσαντες τὸν μέγαν ναὸν ἔρριψαν τὰ χαλκᾶ καὶ λίθινα πλούσια ἀφιερῶματα τοῦ ἀρχαίου λαμπροῦ ναοῦ. Τὸ ἀπόθεμα τοῦτο ἀναμένομεν ἰσάξιον τοῦ τῶν κορῶν τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν.

4) Νέα εὐρήματα· ἐν ἔργον τοῦ Μύρωνος. Εὐρήματα ἔσχομεν ἐφέτος τὰ συνήθη χαλκώματα, πόρπας, κρίκους, περώνας, ζωφάρια τινα καὶ σκεύη φιάλας σπονδικᾶς, τύπου χρυσῆς Κυψελιδῶν, ἔτι δὲ τμήματα πηλίνων ἀγαλματίων καὶ ἀγγείων γεωμετρικῶν, κορινθιακῶν καὶ ἀρχαϊκῶν μελανομόρφου καὶ ἐρυθρομόρφου ὕφους (ἐκ τῶν ὑπερκειμένων χωμάτων) ἐλεφάντινά τινα χάνδρας ἐξ ἠλέκτρον, ὑαλομάζης κλπ. Σημειωτέον ὅτι τοιαῦτα ἀρχαῖα, ἰδίως πόρπας καὶ ἱπάρια καὶ ζῶα, εἶδον ἀπὸ τριετίας ὑπάρχοντα παρ' ἰδιώταις καὶ χρυσοχοῖς ἐν Βόλῳ, ἐξ αὐτῶν δὲ ἢ ἄλλως καὶ ἀνὰ τὰ ἐμπορικὰ τῶν ἐν Ἀθῆναις ἀρχαιοπωλῶν καὶ ὑποθέτω ὅτι κατὰ τὴν βιαίαν ἐκ τῆς ὑπηρεσίας ἀπομάκρυνσίν μου (1917-1921) οἱ ζητηταὶ τῶν τοιούτων ἠρεῦνησαν κρυφίως τὸν μὴ ἐντελῶς τότε ἐρευνηθέντα βόθρον, εὐκόλον ἔργον, οὔσης δυσφυλάκτου τῆς θέσεως καὶ τῆς ἐργασίας παραμεληθείσης. Ἀρχοῦντως σημαντικὰ εὐρήματα ἔσχομεν ἐφέτος, τμήματα περὶκαυστα ἀγαλμάτων μαρμαρίνων περὶ τὸ ἥμισυ τοῦ φυσικοῦ μεγέθους, λαμπρᾶς ἐργασίας τῶν περὶ τὰ Μηδικὰ καὶ ἐπέκεινα χρόνων, ἐν οἷς καὶ ἄκρος ποῦς γυμνὸς καὶ μέρος κορμοῦ γυναικείου μετ' ἐνδύματος ὄραιοτάτων πτυχώσεων τῆς τέχνης τοῦ ὄριμου προφειδιακοῦ ἀρχαῖσμοῦ. Ἄλλ' ἔτι σημαντικώτερον εὐρημα ἔσχομεν μικρὸν ἀπόσχιμα βόθρου περὶκαύστου ἐκ μελανολίθου, ἄνω ἀκέραιον, ἐκ πασῶν τῶν λοιπῶν πλευρῶν ἀποκεκομμένον· ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχει ἐπιγραφὴ διὰ μικρῶν καὶ λίαν ἀβασθῶς κεχαραγμένων γραμμάτων λόγῳ τῆς εὐλαβείας καὶ μετριοφροσύνης τοῦ πλάστου, ἢ αἰτία τῆς συγκαταβάσεως τοῦ ἀγοραστοῦ τῶν περὶ τὸ 450 π. Χ. χρόνων.... ΟΝΜΕΠΟΙΕ. Ἐπειδὴ πρὸ τοῦ Ο ὑπάρχει ἄνω ἀριστερὰ ἐμφανὲς καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον σωθὲν ἕτερον μικρὸν Ο, προερχόμενον ἐκ τοῦ γράμματος Ρ' (ἦτιον R) προφανῶς θεωρῶ τὴν ἀνάγνωσιν:

ΜΥΡ]ΟΝ ΜΕΠΟΙ[ΕΞΕΝ

ὡς ἀσφαλῆ. Ἐπειδὴ δὲ ἐξ ἄλλου ἐπὶ πάντων τῶν ἐκ μελανολίθου βόθρων τῶν μέχρι τοῦδε εὐρεθέντων ἐν Θεσσαλίᾳ, ὑπῆρχον χαλκοὶ ἀνδριάντες, πρόδηλοι ἐκ τῶν βαθύνσεων τῶν ἄκρων ποδῶν πρὸς ἔγχυσιν μολύβδου καὶ στε-

ρέωσιν τοῦ χαλκώματος, εἶναι φανερόν ὅτι ἐπὶ τοῦ βάρθρου τούτου ἔκειτο χαλκοῦν ἔργον τοῦ Μύρωνος. Τέλος δέ, ἐπειδὴ τὸ σχίσμα τοῦτο εὐρέθη κατὰ τὴν ἀρχὴν πρὸ τοῦ δευτέρου, τοῦ βαθυτέρου βάρθρου, εἶναι εὐλογον νὰ θεωρήσωμεν ὅτι τὸ ὡς ἄνω εὐρεθέν (ἀριθ. 3) ἤδη ἀπόθεμα ἢ ἄλλο συνεχές περαιτέρω θὰ ἀποβῆ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα λίαν εὐχάριστοι «Ἀλκίνου ἀπόλογοι», ἀνασκαπτομένου προσεχῶς.

2) Συμπέρασμα. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐργασιῶν προκύπτει ὅτι:

α) Ἐπὶ τοῦ χώρου, ἔνθα εὗρομεν τὸ ἱερόν τοῦ Διὸς Θαυλίου Φερῶν ὑπῆρχον ἀρχῆθεν οἰκημάτα τινα πτωχὰ τῆς νεολιθικῆς περιόδου (ἴσως καὶ τῆς χαλκῆς) ἔτι δὲ πλοῦσιόν τι οἶκημα ἢ τάφοι τῆς ἀκμαίας μυκηναϊκῆς, καὶ πτωχότατοι ἀσήμαντοι τάφοι τῆς πρώτου γεωμετρικῆς περιόδου.

β) Περὶ τὸ 700 πρὸ Χ. ἐποιήθη ἐκεῖ πρόχειρός τις ναῖσκος ξύλινος καὶ πλινθόκτιστος μὲ τινα ὑποστηρίγματα ἐγχωρίου μαρμάρου, ὅστις, συγκρατούμενος καὶ ἐπισκευαζόμενος, διτηρεῖτο μέχρι πρὸ τοῦ 550 πρὸ Χ. Εἰς τὸν ναῖσκον τοῦτον, θερμότητα λατρευόμενον, ἀνετίθετο σωρεία μικρῶν χαλκῶν ἀφιερωμάτων, χρυσῶν τινων, ἀργυρῶν, ἕξ ἐλεφαντοστοῦ, ἠλέκτρον καὶ ἄλλων ὑλῶν, τῶν ὁποίων τὸ πλῆθος καὶ ἡ ποικιλία ὑπερβαίνει πάντα ἄλλον μέχρι τοῦδε ἐξερευνηθέντα τόπον τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ἔτι δὲ καὶ αὐτὰ τὰ μεγάλα κέντρα, Ὀλυμπίαν, Δελφούς, Δωδώνην κλπ. Προσφέρονται δὲ ταῦτα εἰς γυναικεῖαν θεότητα τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἀντιπροσωπεύεται ἕξ ἑνὸς μικροῦ χαλκοῦ πλάσματος ἀνθρωπομόρφου.

γ) Καέντος τοῦ ναῖσκου τούτου περὶ τὸ 550 πρὸ Χ. ἀνηγέρθη ἐκεῖ λαμπρότατος ἀρχαῖος ναός, δώριος, εὐμεγέθης, παρουσιάζων διὰ πρώτην φορὰν, ὡς πρὸς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, δῶρια κιονόκρανα, τινὰ μετὰ γλυπτῶν διακοσμήσεων, καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ὄραιότατα καὶ λεπτότατα ἐξεργασμένα διὰ ποικίλων κοσμημάτων. Καίτοι εἶναι προφανές ὅτι θὰ ἐλατρευέτο καὶ οὗτος θερμότητα ὑπὸ τῶν πλουσιωτέρων καταστάντων κατοίκων, μόνον ὀλίγα τινὰ τμήματα ἀφιερωμάτων καὶ γλυπτῶν μελῶν τῆς ζωοφόρου καὶ τῶν μετοπῶν αὐτοῦ εὐρέθησαν, διότι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ ἐν ἔδαφ. δ' ποιήσαντες μεγαλύτερον ναόν, ἀπέκρυψαν ταῦτα καὶ κατέχασάν πρὸς ἐκεῖ ἕξ εὐλαβείας πάντως ὑπῆρχεν ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἀφιέρωμα χαλκοῦν, ἔργον τοῦ Μύρωνος, τῶν περὶ τὸ 450 πρὸ Χ. χρόνων δι' ἐπιγραφῆς μαρτυρούμενον.

δ) Περὶ τὸ 425 πρὸ Χ. καέντος καὶ τοῦ ὄραιου τούτου ναοῦ, ἐκτίσθη ἕτερος μέγας, ἐξάστλος, περίπτερος, τοῦ ὁποίου ἐσώθη κατὰ χώραν ἢ Ἀνατολικῆ πλευρὰ καὶ μέρος τῶν παρακειμένων, ἀρχιτεκτονικὰ τινα μέλη, σπόνδυλοι δῶριοι πῶρινοι, ὧν πλεῖστοι διεσπαρμένοι εἰς μεγάλην ἔκτασιν ἀνὰ τοὺς πέριξ ἀγρούς καὶ κήπους. Ἐξ αὐτοῦ προέρχονται πολλοὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ μαρμαρίνων βάρθρων καὶ στηλῶν, μετ' ἀφιερώσεων εἰς τὸν Δία Θαύλιον καὶ τὴν Ἐννοδίαν (ἀναγραφομένην καὶ ἐπὶ νομισμάτων τινῶν τῶν Φερῶν)

κατ' ἀναλογίαν δὲ πλεῖσται χαλκαὶ πλάκες, τινὲς εἰς προευκλείδειον γραφήν, ἀναγράφουσαι ψηφίσματα προξενίας κυρίως καὶ ἄλλα, ἔτι δὲ ὀλίγα τινὰ χαλκῶματα, ἰδίως ἐκ λίαν μεγάλων πορπῶν, ἀγαλματίων πηλίνων μικρῶν καὶ μεγάλων τμήματά τινὰ, μικραὶ τινες μαρμάρινα κεφαλαί, παρόμοια. Ὁ ναὸς οὗτος φαίνεται ἐκ θραυσμάτων ἀγγείων ὅτι ὑφίσταται μέχρι πού τοῦ ἔτους 200 μ.Χ.

ε) Περὶ τὸ 200 μετὰ Χ. ἐκάη καὶ ὁ ναὸς οὗτος ἐπίτηδες καὶ συνετριβήσαν τὰ ἐν αὐτῷ καὶ περὶ αὐτὸν μετὰ μανίας καὶ φανατισμοῦ ὑπὸ εἰσβαλόντων σιφῶν ἢ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἢ καὶ ὑπ' ἀμφοτέρων. Ἐκ τῶν ἔρειπίων αὐτοῦ ἐλιθεύοντο κυρίως οἱ κάτοικοι, ποιοῦντες οἰκίας, μάνδρας, φράγματα ἀγρῶν καὶ κήπων. Ἀπὸ τοῦ 1000 περίπου μετὰ Χ. ἐθάπτοντο ἐπ' αὐτοῦ ἄνθρωποι πολλοί, τῶν θαπτῶν ἀγνοούντων τὰ ὑποκείμενα καὶ μεταχειριζομένων ὡς πλάκας ταφικὰς τὰς ὑπαρχούσας στήλας καὶ τὰ πρόσφορα μέλη τοῦ ναοῦ. Ἀπὸ τοῦ 1500 μετὰ Χρ. κατόκησάν τινες ἄνθρωποι ἐκεῖ, διότι εὗρέθησαν τμήματα Τουρκοπερσικῶν ἀγγείων καὶ πίθοι πρὸς ἐναπόθεσιν ὑγρῶν χρησίμων, κατόπιν δὲ πάλιν ἐτάφησαν ἄλλοι ἄνθρωποι. Ἀπὸ τοῦ 1800 μετὰ Χ. ὁ χώρος μετεβλήθη εἰς ἀγρὸν ἰσόπεδον καὶ σὺν τῷ χρόνῳ οὐδὲν ἔχνος ὑπελείφθη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὅπερ ἀφωμοιώθη ἐντελῶς μὲ τοὺς παρακειμένους ἀγρούς· μόνον οἱ μακρὰν κείμενοι φράκται καὶ μάνδραι τινές, ἔτι δὲ σπόνδυλοι ἐπίσης μακρὰν κατεσπαρμένοι ἐπὶ ἔρειπίων οἰκιῶν καὶ καλυβῶν ἀσβεστοκτίστων, ὑπεδήλουν τὴν ἐν τοῖς πέριξ πού ὑπαρξίν ναοῦ, τοῦ ὁποίου πενταεεῖς ἐπίμονοι ἔρευναί μου (1912-1917) δὲν ἐνεφάνιζον τὴν ἀκριβῆ θέσιν, ἕως ὅτου τῷ 1921 εὔρον τέλος αὐτῆν.

Ἀναγκαία συμπλήρωσις. Εἰς τὴν πρώτην ἐκθεσί μου ἔγραψα ὅτι τὸ τμήμα βάρου χαλκοῦ ἀνδριάντος τὸ φέρον ἐπιγραφὴν καλλιτέχνου ἠδύνατο νὰ συμπληρωθῇ «Μύρων μ' ἐποίησεν», ὡς σφζομένου ἔχρους τοῦ Ρ. Ἀκριβεστέρα ὅμως ἐξέτασις τῆς ἐπιγραφῆς, γενομένη ὑπ' ἐμοῦ νεωστὶ, ἀποδεικνύει ὅτι τὸ γράμμα δὲν ἦτο Ρ. ἀλλὰ ἀσφαλῶς Ι. Κατὰ ταῦτα καθίσταται πιθανωτέρα ἡ ἐξῆς συμπλήρωσις.

ΣΤΡΟΓΓΥΛ]ΙΟΝ ΜΕΠΟΙΕΣ[ΕΝ

Οἱ χρόνοι δὲ αὐτῆς κεῖνται ἐντὸς τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς Ε' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βάρου τοῦ χαλκοῦ δουρείου ἵππου τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν, περὶ ἧς Πausanias Α' 23, 8

Χαιρέδემος Εὐαγγέλο ἐκ Κοίλε·

ἀνέθεκεν/ Στρογγυλίον ἐποίησεν·.

Οἱ χρόνοι ἀμφοτέρων τῶν ἐπιγραφῶν δὲν ἀπέχουσι πολὺ ἀλλήλων· τῆς δευτέρας κεῖνται περὶ τὸ 412 π. Χ. τῆς δὲ ἐκ Φερῶν εἶναι ὀλίγον προγενέστεροι τοῦ ἔτους τούτου ἕνεκα τῆς ἀρχαικωτέρας προσθήκης τοῦ ΜΕ.

A. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΣ